

nego na svim tipovima tekstova (i govorenih, bar na radiju i televiziji), da bi se utvrdilo postojanje podtipa o kojem govori D. Brozović.

Budući da alomorfi na *-u* pripadaju deklinacijskom sustavu imenica vrste *i*, ne bi trebalo sprečavati njihov izbor. Korisnije je upozoravati na njihovu stilsku obilježnost u pojedinim imenicama, ali i voditi računa o bržem i sigurnijem prijenosu poruke. Nastavak *-(j)u* omogućuje i brže i jasnije razumijevanje, premda se mora priznati da su rijetke situacije gdje se iz konteksta ne da razabrati izriče li se morfemom *-i* instrumental, dativ ili koji drugi padež (*Jurim splavi/Jurim splavlju. Jeseni se radujem/Jesenju se radujem. Osvojen ljubavi/Osvojen ljubavlju*). Moglo bi se reći da su dvoznačnosti takva tipa prerijetke u običnim, nepoetskim tekstovima, a u poetskima je ionako sve moguće. Ipak - i zbog poetskih tekstova ne bi trebalo padežni sustav krnjiti. Osim toga ni u običnom govoru nije zanemariva težnja za zvukovnim skladom rečenice, što je inače značajka pjesničkoga govora.

Svakako je dvojnost instrumentala jednine imenica vrste *-i* dobrodošla pjesnicima, kojima je katkad itekoliko važan određen glas u određenom izrazu, a da se o potrebama ritma i rimarija i ne govori. Tako Tinu Ujeviću u pjesmi *Cjeloviti cjelov i ti radi* sroka odgovara instrumental *niti* (loviti, niti, ploviti, piti, biti, prepoloviti), ali i bez toga razloga pjesnik ne bi izabrao lik *niću*, koji bi mu u glasovnu orkestraciju unio disonantni akord (ali bi se mogao naći kao najprikladniji suzvučnik u nekoj drugoj zvukovnoj postavi). Zvukovni su razlozi istoga pjesnika naveli da ne razjednači genitiv od instrumentala u stihu: *sve što se ljubi; i sve što se mašta/ dušom ljubavi i ljubavi pora* (Maštovita noć). Ali dok je pjesnicima važniji zvuk od jasnoće, u našoj svakodnevnoj prozi jasnoća ima prednost.

Sažetak

Stjepko Težak, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 801.55:801.22:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen 2. prosinca 1988., prihvaćen za tisak 16. ožujka 1989.

Instrumental of Singular-Nouns Type *i*

In this article the author discusses the problems of the instrumental of the singular-nouns type *i* in Standard Croatian.

O KATEGORIZACIJI MODALNOSTI U NORMATIVNIM SINTAKSAMAMA

Dubravka Sesar

Kontrastirajući različite, prije svega srodne jezike, često dolazimo u situaciju da iste ili slične jezične pojave objašnjavamo jezičnom teorijom drugih, inoslavističkih autoriteta koji su kodificirajući normu pojedine teorijske i praktične probleme obuhvatili dosljednije i potpunije. Pritom se otkriva da smo najslabije teorijske osnove stekli na području sintakse, posebno u onome njezinom dijelu koji se odnosi na *modalnost*. U našim normativnim sintaksama taj pojam i dalje ostaje slabo razjašnjen, naime, postojeća obrada uglavnom operira tradicionalnim psihologijskim instrumentarijem i ne izvodi definicije pojedinih modalnih tipova i kategorija na osnovi relevantnih jezičnih distinktivnih obilježja. Pokušat ćemo ovdje utvrditi da li je na osnovi

takvih obilježja moguće definirati osnovne modalne sheme hrvatskoga književnog jezika - u usporedbi s drugim slavenskim jezicima, tj. s onima koje suvremena slavistika općenito smatra optimalno standardnima.

Podimo od činjenice da se normativnoj obradi jezika i na sintaktičkoj razini u gramatikama općenito najčešće pristupa sa strukturno-funkcionalnog aspekta, rjeđe s transformacijsko-generativnog. Takav se pristup može opravdavati dugom tradicijom deskripcije jezičnih pojava i funkcija, a on metodološki osigurava dosljednije i egzaktnije izvođenje zaključaka i dobivanje konačnih jednoznačnih rezultata. Poseban je problem što se pokušaji strožeg definiranja modalnosti uvijek kreću na granici logičko-semantičkog i formalno-sintaktičkog poimanja problema. U znanstvenim i stručnim radovima o toj problematici nalazimo više desetaka definicija modalnosti. Općenito se modalnost u širem smislu iskazuje kao složen (trostruk) odnos: kazivač - sadržaj iskaza - stvarnost. Osnovno je pitanje da li u iskazivanju odnosa prema stvarnosti središnje mjesto zauzima kazivač ili sadržaj iskaza, odnosno - da li modalnost treba definirati s pozicije kazivačeve intencije ili na osnovi objektivne strukture više ili manje subjektivne kazivačeve poruke - iskaza. Na to pitanje jezična teorija uglavnom odgovara provjerenim zaključkom: kazivačeva nakana prebacuje pitanje modalnosti na semantički plan koji nije u potpunosti normativno obuhvatljiv. S druge strane sadržaj iskaza prenosi modalnost na formalno-sintaktički plan koji doduše uvijek utvrđuje objektivne činjenice, ali često zapostavlja višeznačnost iskaza. Većina modernih sintaksa slavenskih jezika - definirajući modalnost kao gramatičko (sintaktičko)-semantičku kategoriju ne zapostavlja ni jedan od spomenuta dva plana, ali se noviji, semantički pristup obradi modalnosti redovito temelji na utvrđenim formalno-sintaktičkim pokazateljima.

Na istoj se osnovi ponegdje i u normativnim sintaksama problematizira distinkcija: rečenica / iskaz, odnosno: apstraktna jezična shema kao jedinica sintaktičke strukture / najmanja konkretna obavijesna jedinica komunikacije. Ta je distinkcija (inače prisposodiva bilateralnom jedinstvu jezika i govora) u normativnoj obradi irelevantna, naime, mnoge definicije rečenice u udžbenicima uključuju i obavijesnost osnovne sintaktičke jedinice.

Zasnivajući obradu modalnosti na vrlo bogatoj znanstvenoj literaturi autori različitih sintaksa slavenskih jezika pristupaju ovome problemu s različitih aspekata i pritom se načelno slažu da je kategorijalnost modalnosti utvrdiva na osnovi njezinih vlastitih strukturnih distinktivnih obilježja, da se modalnost u svojoj složenosti iskazuje pomoću različitih konstitutivnih i fakultativnih jezičnih sredstava - funkcije kojih treba utvrditi i na semantičkom planu. Prihvatimo li mišljenje¹ da svaku sintaktičko-obavijesnu jedinicu (rečenicu/iskaz) karakteriziraju četiri osnovne sastavnice - leksička, gramatička, modalna i aktualno-kontekstualna (situacijska) - moramo znati odgovoriti na pitanje kategorijalnosti svake pojedine konstituante. Ovdje ćemo pokušati argumentirati distinktivnost osnovnih modalnih shema u hrvatskom književnom jeziku, ali prije toga pogledajmo kako su u našoj, a kako u inoslavističkoj literaturi definirani osnovni modalni rečenični tipovi.

Naše klasične normativne gramatike² klasificiraju rečenice najčešće »prema sadr-

¹ Bauer, J., Grepl, M., *Skladba spisovné češtiny*, SPN, Praha 1970, str. 11.

² Brabec, I., Hraste, M., Živković, S., *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, ŠK, Zagreb 1961, str. 192;

Težak, S., Babić., *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, ŠK, Zagreb 1973, str. 189; Stevanović, M., *Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije*, Obod, Cetinje 1966, str. 273.

žaju« na izjavne (obavještajne), upitne i usklične (uzvične). A. Belić³ dijeli rečenice prema vrsti odnosa subjekta i predikata i to na prave vremenske rečenice ili indikativne i vremensko-načinske ili modalne. U najnovijim našim gramatikama⁴ uočljiv je sličan stav, inače karakterističan za transformacijsko-generativni pristup ovoj problematici, naime, različiti modalni rečenični tipovi definiraju se kao preoblike (nijekanja, zapovijedi, pitanja, želje, usklika . . .) »nenačinskih«, od reda indikativno-afirmativnih rečenica.

Usporedba obrade ove problematike u sintaksama drugih slavenskih jezika otkriva jednu bitnu razliku: ruske gramatike navode podjelu rečenica s obzirom na »stav kazivača prema sudionicima jezičnog (govornog) zbivanja«⁵ - dijeleći ih na izjavne, upitne i poticajne, odnosno podjelu »prema cilju iskaza«⁶ - utvrđujući spomenute tri vrste. Usklične se rečenice svugdje obrađuju kao posebna, emocionalno obilježena kategorija. Ista podjela (s obzirom na »cilj poruke«) nudi ponegdje i obradu potkategorija na osnovi strukture i značenja, npr. upitno-izjavne, upitno-afirmativne, odnosno niječne i tako redom.⁷ I ovdje su usklične rečenice izdvojene kao emocionalna kategorija. Nove ruske gramatike⁸ eksplicitno govore o modalnosti kao jezičnoj kategoriji i na osnovi semantičkih kriterija obrađuju kategorije i tipove objektivne i subjektivne modalnosti. Strukturno-funkcionalni kriterij u obradi modalnosti kojim se utvrđuju spomenuta tri tipa rečenične modalnosti predstavlja osnovu za izvođenje nove, semantički argumentirane klasifikacije modalnih tipova u novim ruskim sintaksama⁹.

Cilj ili usmjerenost kazivača odnosno iskaza načelno određuje pojedine modalne tipove i u starijim poljskim sintaksama. Tu se pojavljuje klasifikacija »vrste iskaza s obzirom na njihovu intencijsku funkciju«¹⁰, odnosno podjela na izjavne, upitne i zahtjevne rečenice. Emocionalno obilježene (usklične) rečenice ostaju izvan ove podjele. Za novije poljske sintakse karakterističniji je transformacijsko-generativni pristup, pa se i modalnost u njima obrađuje prvenstveno kao logičko-semantička kategorija.¹¹ Stavljajući u središte pozornosti kazivačev odnos prema stvarnosti u kategorizaciji modalnosti se polazi od tzv. asertorne modalnosti koja je određena osnovnom predikatno-argumentnom rečeničnom strukturom (izjavnim, indikativno-afirmativnim rečenicama), iskazima u kojima modalnost, kaže se, nema vlastitog segmentnog pokazatelja, odnosno ima nulti pokazatelj. Transformacijom osnovnog asertornog iskaza

³ Belić, A., *O jezičnoj prirodi i jezičnom razvitku - Lingvistička istraživanja*, Nolit, Beograd 1958, str. 182-183.

⁴ Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Peti, M., Zečević, V., Znika, M., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, ŠK, Zagreb 1979, str. 363;

Katičić, R., *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika - Nacrt za gramatiku*, JAZU, Zagreb 1986, str. 17 i d.

⁵ Gvozdev, A. N., *Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk*, Prosvešćenije, Moskva 1968, str. 44, 46-52.

⁶ Puljkina, I. M., *Učebnik ruskoga jezika dl'a studentov inostrancev*, Vysšaja škola, Moskva 1968, str. 439-445.

⁷ Valgina, N. S., *Sintaksis sovremennogo ruskogo jezika*, Vysšaja škola, Moskva 1978, str. 74-78.

⁸ *Russkaja grammatika II (Sintaksis)*, Akademija nauk SSSR, Nauka, Moskva 1980, str. 86 i 214.

⁹ *Sovremennyj russkij jazyk*, časť 2, Sintaksis (red. D. E. Rozental'), Vysšaja škola, Moskva 1976, str. 14 i 18-26.

¹⁰ Klemensiewicz, Z., *Zarys skadni polskiej*, PWN, Warszawa 1969, str. 9-15.

¹¹ Grochowski, M., Karolak, S., Topolińska, Z., *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Skadnia, PWN, Warszawa 1984, str. 26-27, 79 i d.¹

izvodi se čitav niz »modalnih predikata«, dakle shema neasertorne modalnosti, koje posjeduju vlastite, eksplicitno iskazane segmentne pokazatelje. Primjenjujući transformacijsko-generativnu metodu nova poljska sintaksa¹² modalnost obrađuje posredno, implicitno - kroz dubinsku analizu teksta, odnosno kroz mogućnost preoblika osnovnog jezičnog ustrojstva.

Većina čeških i slovačkih normativnih sintaksa eksplicitno obrađuje modalnost kao jezičnu kategoriju, posebno je u češkoj literaturi ova problematika izuzetno iscrpno obuhvaćena.¹³ Pritom opća modalnost (ili modalnost u širem smislu) podrazumijeva osnovne rečenične modalne obrasce - izjavne, upitne i zahtjevne s potkategorijama, dok se na razini modalnosti vjerodostojnosti i voluntativne modalnosti uz modalno konstitutivna obrađuju i modalno fakultativna jezična sredstva sa strukturno-funkcionalnog i semantičkog aspekta. Usklični se iskazi kategorijski izdvajaju kao emocionalno obilježene preoblake osnovnih modalnih shema, odnosno kao aktualizacije pojedinih modalnih tipova.¹⁴

Navedene usporedbe upućuju na bitno različit stav naših i stranih slavističkih normativaca prema distinkciji modalnost/emocionalnost. Autori naših udžbenika kažu sljedeće: »Uzvičnim rečenicama zapovijedamo, molimo, zabranjujemo i izražavamo osjećaje.«¹⁵ Ili: »Glagolska radnja u uskličnim rečenicama izriče se obično imperativom, ali i drugim glagolskim oblicima.«¹⁶ Objašnjenje u nas tradicionalne klasifikacije rečenica prema sadržaju (na izjavne, upitne i usklične) daje Belić¹⁷ - navodeći da se ona, prema Wundtu, zasniva na apriornom psihološko-funkcionalnom kriteriju. U našim novim sintaksama usklični se iskaz prikazuje kao preoblika osnovnog rečeničnog ustrojstva i time se doduše kategorijski izdvaja, ali se istodobno identificira npr. sa zahtjevom (jer se može tvoriti pomoću imperativa ili imperativnih čestica)¹⁸ ili s poticajem, podrazumijevajući da zahtjevni (zapovijedni i željni) iskazi pripadaju usklično-poticajnoj kategoriji.¹⁹ Emocionalno obilježen iskaz se dakle shvaća kao određeni modalni tip i pritom se strukturna distinktivnost iskaza koji je poslužio za izvođenje preoblake, odnosno za emocionalnu aktualizaciju - podređuje psihološko-funkcionalnim i semantičkim kriterijima. Belić sam kaže da takav princip podjele »duhovnim raspoloženjima može poslužiti samo onima koji se interesuju za različne vrste rečenica i jezička sredstva kojima se mogu izneti različna duševna raspoloženja, ma se ta sredstva u mnogo prilika između sebe i potpuno poklapala, ali za osnovnu prirodu rečenice to ne daje ništa.«²⁰ Identificirajući modalnost s emocionalnošću Belić nadalje predlaže podjelu rečenica na indikativne (amodalne) i načinske (modalne), napominjući da i sam indikativ može vršiti određene modalne funkcije. Indikativni se iskazi

¹² Saloni, Z., Świdziński, M., *Skadnia współczesnego języka polskiego*, PWN, Warszawa 1985.

¹³ Kopečný, F., *Základy české skladby*, SPN, Praha 1958;

Šmilauer, V., *Novočeská skladba*, SPN, Praha, 1966;

Bauer, J., Grepl, M., *Skladba spisovné češtiny*, SPN, Praha 1970;

Havránek, B., Jedlička, A., *Česká mluvnice*, SPN, Praha 1960;

Grepl, M., Karlík, P., *Skladba spisovné češtiny*, SPN, Praha 1986;

Đurovič, L., *Modalnost*, Bratislava 1956.

¹⁴ Bauer, J., Grepl, M., nav. djelo, str. 204-221.

¹⁵ Brabec - Hraste - Živković, nav. djelo, str. 192.

¹⁶ Težak - Babić, nav. djelo, str. 190.

¹⁷ Belić, nav. djelo, str. 183-186.

¹⁸ *Priručna gramatika*, nav. djelo, str. 371-372.

¹⁹ Katičić, nav. djelo, str. 140-143.

²⁰ Belić, nav. djelo, str. 185.

svrstavaju u amodalne samo zato što su najčešće emocionalno neutralni (izjavni), što je opet u suprotnosti s činjenicom da su svi glagolski načini (pa tako i indikativ) temeljna, konstitutivna sredstva za iskazivanje opće (rečenične) modalnosti. Indikativno-afirmativni iskaz je vjerojatno najpovoljnije, ali s modalnoga aspekta sigurno nije jedino ishodište različitih emocionalno obilježenih (uskličnih) iskaza.

Pokušat ćemo ovdje utvrditi distinktivnost osnovnih rečeničnih modalnih obraza, posebno onih koje zbog njihove emocionalne obojenosti naši normativci svrstavaju u usklične rečenice. Budući da je glagolski način (modus) osnovno modalno konstitutivno sredstvo i da svaki iskaz obilježava (kao pomoćno jezično sredstvo) modalno distinktivna vrsta završne intonacije (zav. int.) - dobivamo dva osnovna elementa rečenične modalnosti (RM) kojima, ovisno o karakteru iskaza, eventualno treba pridružiti i treći element - modalnu riječ ili partikulu (part.). Tako bi osnovna formula rečenične modalnosti izgledala ovako:

$$\text{RM} = (\text{part.}) + \text{modus} + \text{zav. int.}$$

1) *Izjavnu rečenicu* u našim normativnim gramatikama predstavljaju primjeri: Spustila se noć vrh šume.

Ne mogu vam to reći.

Atletika se sastoji od brzog hodanja, skakanja i bačanja (sve: TB,190²¹)

Zlata se rđa ne hvata. (BHŽ,192)

U izjavnim se rečenicama emocionalno neutralno mišljenje s nižim stupnjem (kazivačeve) sigurnosti osim s indikativom može izraziti i s kondicionalom, npr.

Ne bih vam to mogao reći.

Očita silazna intonacija, karakteristična za emocionalnu neutralnost izjavnih iskaza i odsutnost modalnih riječi pokazuje da izjavna rečenica raspolaže vlastitom strukturom i odgovara shemi:

$$\text{Izjavna reč.} = \text{indikativ/kondicional} + \text{kadencija}$$

Aktualizacijom navedene sheme primarna, modalna intonacija postaje emocionalno distinktivna, rečenični akcent se s kraja rečenice prebacuje naprijed, na naglašenu riječ, a kao poseban indikator emocionalnosti javlja se i izmjena reda riječi, npr:

Ne mogu vam to reći!

To vam ne mogu reći! / *To* vam ne bih mogao reći!

Vidimo, dakle, kako u navedenom primjeru usklična rečenica posuđuje strukturu izjavne.

2) *Upitna rečenica* je u našim gramatikama predstavljena primjerima:

Tko će nam odsad davati mlijeko?

Što se krije iza toga?

Koji je pravi čas?

Kakva te nevolja snašla? (sve: PG,369-370)

Otkud tebi svračići u to doba? (TB,190)

Kada ćeš se vratiti natrag?

Gdje stanuju te babe? (PG,370)

²¹ Primjere preuzete iz naših gramatika u tekstu obilježavamo simbolima i brojem stranice: Težak - Babić, nav. djelo = (TB,); Brabec, Hraste, Živković, nav. djelo = (BHŽ,); *Priručna gramatika*, nav. djelo = (PG,); Katičić, nav. djelo = (K,).

a ₂)	Upitna r.	=	partikula	+	indikativ/	+	uzlazno-
	utvrđ.		(čest.)		kondic.		silazna int.

Osnovnu modalnu upitnu shemu bismo mogli raščlanjivati i dalje, posebno se to odnosi na pitanja koja su strukturirana u obliku zavisne rečenice, tj. pitanja s veznikom česticom *da*. Takva se pitanja mogu intonirati različito, ovisno o mjestu rečeničnog akcenta (prema tome i uzlazno). Međutim, ne smatram da je ta osobina bitna za izvođenje samostalne sheme. Naime, intonacija se kao pomoćno jezično sredstvo mora smatrati distinktivnom samo tamo gdje iskaz ne raspolaže strukturnim, jezičnim sredstvima, a ovdje to nije slučaj.

Posebnim tipom pitanja mogli bismo smatrati i tzv. disjunktivno pitanje koje pretpostavlja međusobno isključive odgovore (npr. Da se obučem za izlazak ili ne?). Međutim, ova se pitanja uklapaju u postojeće modalne sheme, oblikuju se konkretno prema a₂ (nikako prema a₁), odnosno prema b-shemi.

Upitni iskazi sa strukturom izjavne rečenice - bez partikula imaju primarno distinktivnu - uzlaznu intonaciju. Semantički se mogu pridružiti tzv. utvrđujućim pitanjima (shema a₂), jer je u njima sadržan rematski dio odgovora kojega sugovornik samo potvrđuje ili niječe. Modalna shema ovakvih pitanja bit će ova:

b)	Upitna reč. -	indikativ/	+	uzlazna int.
	(utvrđ.)	kondic.		

Navedene modalne sheme predstavljaju osnovu za izvođenje ali i za utvrđivanje različitih emocionalnih, situacijskih, stilskih i drugih aktualizacija. Retoričko je pitanje npr. aktualizirana forma upitne rečenice koja semantički pripada izjavnim iskazima.

Ovom smo klasifikacijom samo načelno utvrdili tipove upitnih rečenica. U detaljnijoj analizi dobili bismo nove potkategorije, ovisno o pojedinim elementima strukture (ovdje smo spomenuli samo modalno konstitutivne) i ovisno o različitim semantičkim obilježjima. Semantički plan podrazumijeva prije svega poziciju kazivača, mogućnosti monološki i dijaloški postavljenog pitanja i s tim u vezi primjenu pojedinih fakultativnih modalnih sredstava. Tako se semantički različito može tumačiti i strukturno varirati jedno neutralno pitanje, kao što je npr.

Tko je to ovamo donio?

Tko je to ovamo mogao/smio/htio . . . donijeti?

Tko bi to ovamo donio/ . . . mogao/smio/htio . . . donijeti?

(Ma) tko li (ti) je to ovamo donio? . . . itd.

U jednoj strožoj analizi morali bismo istražiti sve aspekte odnosa forme i sadržaja, međutim, upitne rečenice ovdje i nisu naša osnovna preokupacija. One u našoj normativnoj literaturi (uz izjavne rečenice) ipak stoje kao samostalna modalna kategorija, što je bitno kao polazište za analizu preostalih, »uskličnih« tipova iskaza na modalnoj razini. Pokušat ćemo analizom ponuđenoga korpusa primjera razvrstati takve iskaze i utvrditi kakvim modalnim shemama pripadaju:

Čovjek!

Baš je divan ovaj naš narod!

Ne boj se ti ništa!

Digni se i pozdravi goste!

Sram te bilo!

Zbogom, lopto!
 Ti, mali, ne brbljaj! (TB,191)
 Piši uredno!
 Budi mi sklon!
 Ne kradi!
 Kako je lijepo! (BHŽ,193)
 Mir, momci!
 Mi hodamo pristojno!
 Dolazi učiteljica! (PG,371-usklik)
 Donesi mi vode, dijete.
 Budite nas svakog dana u zoru.
 Da mi je sada rupčić u udubljenju dlana!
 Da si mi zdrav!
 Odmah da dođu svi ovamo!
 Biljeg neka nam bude pijetlovo pero.
 Nek tiho zašume zeleni čempresi.
 Smjesta da si se vratio kući! (PG,372-zahrtjev)
 Sad je već dosta toga!
 Daj mi mira!
 Ostani još časak! (K,141-usklik)
 Neka samo pazi.
 Neka ti je dobar.
 I da mi sameljete ovu torbu žita.
 Da ga bar prožme jednom studen.
 Samo da dođe.
 Čuvati nasade! (K,142-poticaj)

Kategorija uskliknih rečenica (preoblika) uključuje, kako vidimo, značenje zahrtjeva i poticaja, koje načelno možemo značenjski izjednačiti (poticaj ulazi u semantičko polje zahrtjeva). Strukturne razlike među različitim tipovima (v. primjere) usklika i zahrtjeva su očite. Njihova jezična distinktivna obilježja su: a) imperativ - izravni,

b) imeprativ - neizravni (složeni) s česticom nek(a),

c) indikativne konstrukcije s česticom da/da bar, kojima bismo mogli priključiti alternativne kondicionalne konstrukcije s česticama kad bi/kad bi bar.

Kod ostalih iskaza distinktivna je samo intonacija; strukturno se mogu priključiti izjavnim i upitnim rečenicama koje se pomoću usklične intonacije na različite načine aktualiziraju. Aktualizacija se iskazuje leksičkim ili gramatičkim sredstvima, redom riječi, rečeničnim akcentom i drugim subjektivnim, emocionalnim faktorima koji su karakteristični za sve usklične iskaze, bez obzira na njihovu strukturu.

Izuzmemo li iskaze sa strukturom izjavnih i upitnih rečenica, preostale primjere možemo s obzirom na njihove strukturne karakteristike klasificirati ovako:

3) Zahrtjevne rečenice

a) Zapovjedne (imperativne) koje karakterizira jednostavni, direktni imperativ i silazna intonacija, prema shemi:

Zapovjedna r. – imperativ + silazna int.

Ovo su zapovjedne rečenice s vlastitom gramatičkom strukturom. Kao izraz kazivačeve volje one mogu, ovisno o realnim okolnostima i odnosu kazivača prema adresatu, imati značenja naredbe, propisa, zabrane, opomene, upozorenja, molbe, poziva,

poticaja, savjeta, dopuštenja, prigovora, ironičnog poticaja i sl. Ta široka skala semantičkih obilježja zahtijeva i novu - semantičku obradu i klasifikaciju, ali se i tada na strukturno-funkcionalnom planu moraju utvrditi osnovna, modalno konstitutivna sredstva za iskazivanje takvih značenja, kao i pomoćna, modalno fakultativna sredstva za iskazivanje pojedinih nijansi navedenih značenja. Naime, na razini opće modalnosti ne ostvaruju se gramatički na isti način npr. imperativni iskazi naredbe i zabrane, odnosno potvrdni i niječni iskazi. Za njih je karakteristična različita upotreba glagolskog vida (tipa: Zatvori vrata!/Ne zatvaraj vrata!). Na semantičkom se planu polifunkcionalnost osnovnih modalnih shema ostvaruje i kroz polifunkcionalnost pojedinih modalnih sredstava - glagolskih načina, modalnih glagola, predikativa i partikula. Kombinacije tih sredstava su stalne i idu u možda najosjetljivije značajke svakog jezika.

b) Zapovjedno-željne (imperativno-deziderativne) rečenice karakterizira složeni, indirektni imperativ - izražen česticom neka/da s indikativom (3. 1.) i silaznom intonacijom, prema shemi:

Zapovjedno-željne r. = partikula (neka/da) + indikativ + kadenca

Mnogi iskazi strukturirani prema ovoj shemi semantički mogu pripadati izrazito zapovjednim (Odmah da dođu svi ovamo!) ili željnim rečenicama (Da si mi zdrav!), ali to (ni kad se radi o izrazitoj aktualizaciji iskaza) ne može dovesti u pitanje distinktivnost navedene modalne sheme.

c) Željne (deziderativne) rečenice, iako su po svom značenju uvijek manje-više emocionalno obilježene, također raspolažu vlastitom gramatičkom strukturom, prije svega partikulama - često u kombinaciji s modalnim priložima i uzlazno-silaznom intonacijom. Za hrvatski su tipične deziderativne partikule *kad bi (bar)* u kondicionalnoj konstrukciji ili *da (bar)/(samo)da* s indikativom, a najneutralnija će biti uzlazno-silazna intonacija. Shematski ih možemo prikazati ovako:

Željne reč. = partikula + kondic./indik. + uzlazno-silazna int.

Navedena se klasifikacija zahtjevnih rečenica može dalje razraditi. Tako bismo kao posebnu potkategoriju mogli odvojiti iskaze sa strukturom zavisne rečenice, odnosno s vezničkom partikulom *da*, ali takva strukturna razlika nije bitna za osnovnu modalnu shemu. Jednako bismo kao potkategoriju željnih rečenica mogli izdvojiti za hrvatski karakteristične optativne iskaze tipa: Živio! Živ (mi) bio! Veseli i zdravi bili! Dobro došli! Vrag ga odnio! itd. Ovakvi željni iskazi doista imaju vlastitu strukturu, međutim, kako optativ nema samostalnu gramatičku funkciju, a po obliku je identičan s pridjevom radnim, ne možemo govoriti o optativu kao modalno konstitutivnom glagolskom načinu.

Polifunkcionalnost osnovnih modalnih shema nije uvjetovana aktualizacijom. Navedene modalne sheme mogu, ovisno o njihovoj situacijskoj, kontekstualnoj, obavijsnoj vrijednosti, funkcionirati različito, odnosno - različite modalne sheme mogu biti semantički ekvivalentne bez nužne aktualizacije.

Aktualizacijom izjavnih, upitnih i zahtjevnih iskaza, često uz primjenu posebnih jezičnih i izvanjezičnih sredstava, oblikuju se usklični iskazi koji nemaju vlastitu gramatičku strukturu i stoga se ne mogu definirati kao samostalna modalna kategorija.

Posebnu problematiku predstavljaju sama modalna sredstva koja u okviru opće modalnosti služe pojedinačno ili u različitim kombinacijama za iskazivanje tzv. modalnosti vjerodostojnosti i voluntativne modalnosti. Na širokoj skali semantičkih vri-

jednosti od realnosti do irealnosti ili potencijalnosti iskazanoga sadržaja, odnosno vjerodostojnosti kazivačeve poruke do izražavanja modalnih nijansi nužnosti, mogućnosti i nakane, odnosno kazivačeva mišljenja o uvjetima ostvarivosti radnje - pojedina modalna sredstva, kako konstitutivna, tako i fakultativna, vrše određene jezične funkcije. Ta opsežna i složena problematika zaslužuje posebnu detaljniju obradu.

Sažetak

Dubravka Sesar, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 808.1-881, izvorni znanstveni članak, primljen 2. ožujka 1989., prihvaćen za tisak 8. ožujka 1989.

About Categorization of Modality in Normative Syntax

In this article the author discusses the question of the categorization of modality in the syntax of some Slavic languages (Croatian, Serbian, Czech, Slovak, Polish and Russian).

NAGLASNO NORMIRANJE

Stjepan Vukušić

Danas više ne dvojimo postoji li zapadno novoštokavsko naglašavanje kao konzistentan prozodijski sustav. Štoviše, pouzdano znamo da ono postoji na dvije razine: organskoj i književnojezičnoj.¹ Što se tiče prve razine, zapadno novoštokavsko naglašavanje jest naglasni sustav zapadnog, tj. mlađeg ikavskog dijalekta sa svim naglasnim ponašanjima drugih idioma koji zbog stanovitih odrednica svoga jezičnog ustrojstva, spontano izgrađene norme i razvojnih tendencija svoga naglasnog sustava imaju istosmjernan razvoj sa zapadnim dijalektom. Među tim su idiomima: slavonski dijalekt, dubrovački poddijalekt, ijekavski govori u SR Hrvatskoj i dijelom u BiH, zatim južnoinstarski i drugi govori koji bar po nekim općijim sastavnicama naglasno idu sa zapadnim dijalektom. Na drugoj, književnojezičnoj razini zapadno je novoštokavsko naglašavanje onaj naglasni sustav što ga je autonomna prozodijska svijest potvrdila i još ga potvrđuje u priopćajnoj praksi hrvatskoga književnog jezika. To se događalo i još se događa prijenosom svega bitnog iz organskog zapadnog novoštokavskog naglašavanja u književni jezik ili slušanjem toga bliskoga novoštokavskog modela i zajedničkim normiranjem iznutra. Dakle, zapadno novoštokavsko naglašavanje na književnoj razini potječe od organskog zapadnog novoštokavskog naglašavanja, pa mu je po sustavu u bitnome jednako, ali je na novoj, standardnoj razini pročišćeno od svega izrazito dijalektalnoga te obogaćeno svojom unutarnjom, alokalnom tvorbom. Zato ga i treba nazivati književnim zapadnim novoštokavskim naglašavanjem, a budući da je ono podsustav hrvatskoga književnog jezika, valja ga kraće nazvati hrvatskim književnim naglašavanjem.

¹S. Vukušić, Usporedbe dvaju novoštokavskih naglašavanja - stiničkog i Daničićeva - Prilog za uporabnu normu hrvatskog književnog jezika, Senj, 1982; Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta, Pula, 1984;

I. Zoričić, Naglasni odnosi pakovačkog govora i dubrovačkog poddijalekta u obzoru potreba normativne akcentologije, disertacija, obranjena na Riječkom sveučilištu 1988. god.